

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Марія Василівна Лавренова,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

 <http://orsid.org/0000-0003-4749-8910>

Наталія Володимирівна Лалак,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

 <http://orsid.org/0000-0003-2613-3541>

Ірина Емільянівна Майборода,

старша викладачка кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

 <http://orcid.org/0000-0003-4459-8457>

Любов Михайлівна Фенчак,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

 <http://orsid.org/0000-0002-3960-8959>

УДК 159.928: 373.461

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-3\(86\)-44-48](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-3(86)-44-48)

ІЗОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація.

У статті порушено проблему використання ізотерапії як ефективного методу розвитку пізнавальної активності молодших школярів в умовах інклюзивного освітнього середовища. Авторами зазначено, що застосування ізотерапії допомагає

дітям із різними нозологіями освоювати навколишній світ, формує їхні практичні уміння в малюванні, ліпленні, декоративно-ужитковій творчості, забезпечує розвиток комунікативних основ, інформаційно-пізнавальних потреб, створює сприятливі умови для корекції відхилень пізнавальної, емоційно-вольової сфери, а також формує передумови для розвитку творчої активності здобувачів початкової освіти. Це один із найбільш поширених видів арттерапії. Ізотерапію педагоги використовують не лише на уроках образотворчого мистецтва. Ефективною вона є і на уроках мовно-літературної освітньої галузі, інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а також у позакласній роботі. У контексті роботи з дітьми в умовах інклюзії доречним є проведення як індивідуальних занять, так і групових. Індивідуальні заняття допомагають зняти емоційну напругу, подолати страх або негативні емоції, а групова форма роботи дозволяє задовольнити потребу дитини у спілкуванні з однолітками, навчитися висловлювати та відстоювати власну позицію, поважати думку інших. У статті акцентовано на домінуючих принципах, методах роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та техніці малювання пальчиками.

Ключові слова: пізнавальна активність; молодші школярі; освітній процес; ізотерапія; арттерапія; нетрадиційні техніки малювання; діти з особливими потребами.

Одним зі стратегічних напрямів реформи освіти в Україні в контексті сьогодення є гуманістична орієнтація педагогічного процесу, заснованого на принципах поваги до особистості дитини з урахуванням особливостей її індивідуального розвитку. Світові інклюзивні тенденції сприяють тому, що наразі всі діти, зокрема і діти з особливими освітніми потребами, залучаються до навчання в закладах загальної середньої освіти. Вагомим чинником особистісного розвитку школярів є пізнавальна активність, що сприяє розширенню їхнього світогляду, стимулюванню та збагаченню комунікативних навичок, засвоєнню культурного досвіду людства. Це спонукає науковців, педагогів-практиків до пошуку та застосування нових нестандартних форм, методів, прийомів роботи з дітьми в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Науковці в галузі педагогіки та психології (Л. Буркова, О. Кононко, С. Ладивір, Б. Мухацька) вказують на необхідність спрямування процесу пізнавальної діяльності здобувачів освіти через розвиток образних форм пізнання світу шляхом включення дітей до нетрадиційних форм діяльності. Зокрема Л. Аксьонова, О. Боровик, Л. Виготський, А. Колупасєва, Л. Руденко, Т. Скрипник, М. Федоренко, М. Шеремет досліджували вплив ролі мистецтва та застосування арттерапії як психологічної корекції в роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Вчені зазначають, що впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу на активізацію внутрішніх ресурсів організму дитини, створює більше шансів для її розвитку. Арттерапія є методом психотерапії, що використовує різні види мистецтва (літературу, музику, живопис, скульптуру, кіно, театр, хореографію, фотографію тощо) з метою корекції порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

В арттерапії можна використовувати як індивідуальні заняття, так і групову форму роботи. Індивідуальні заняття допомагають зняти емоційну напругу, подолати страх чи негативні емоції, скорегувати наслідки неправильного сімейного виховання. Натомість групова форма роботи дає змогу задовольнити потребу дитини у спілкуванні з однолітками, навчитися висловлювати та відстоювати власну позицію, поважати думку інших. Відповідно до засобів впливу, науковці розрізняють такі види арттерапії: музикотерапію, казкотерапію, лялькоте-

рапію, ізотерапію тощо. Кожен вид чинить вагомий вплив на всебічний розвиток дитини.

Мета статті полягає в аналізі особливостей використання ізотерапії як ефективного методу розвитку пізнавальної активності молодших школярів в умовах інклюзії.

Ізотерапія постає одним із найбільш поширених видів арттерапії. Сучасні зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють два напрями цього методу: використання вже наявних творів образотворчого мистецтва шляхом їхнього аналізу та інтерпретація й спонукання до самостійних творчих проявів в образотворчій діяльності. Ізотерапія спрямована на розвиток когнітивних навичок (уваги, пам'яті, мислення, сприйняття), вона допомагає самовиражатися, висловлювати власні почуття та переживання за допомогою образотворчих методів. Це чудовий спосіб зняти психоемоційне напруження, підвищити самооцінку, а також відкрити у собі нові таланти та можливості. Малювання може «проявити» приховане підсвідомістю дитини (страх, мрії, сподівання). Тому коли дитина малює, навіть неохайно і хаотично, на картинці віддзеркалюється її внутрішній стан. Варто зазначити, що ізотерапію педагоги використовують не лише на уроках образотворчого мистецтва. Вона показала себе досить ефективною і на уроках української мови, читання, інтегрованого курсу «Я досліджую світ» тощо.

Підбираючи художній матеріал і завдання, учитель має обов'язково враховувати вікові особливості дітей. Так, для здобувачів початкової освіти доцільніше використовувати фломастери, а ще краще – олівці, якими можна деталізувати зображення. Старші школярі можуть використовувати і фарби, і олівці за бажанням. Аналіз літератури з проблеми дослідження надає можливість визначити основні типи завдань:

1) предметно-тематичні – малювання на задану тему, зображення людини та її відносин із предметним світом і оточуючими. Приклади завдань: «Моя сім'я», «Я в школі», «Я вдома», «Мій найкращий вчинок», «Що я люблю»;

2) образно-символічні – зображення абстрактних понять (добро, зло, щастя), емоційних станів і почуттів (радість, гнів, здивування);

3) на розвиток образного сприйняття, уяви, символічної функції – дітям пропонують, спираючись

на неоформлені стимули (крапки, лінії, плями), відтворити цілісне зображення;

4) ігри та вправи з ілюстративним матеріалом – експериментування з фарбами, папером, пластиліном, крейдою. Стимулюють потребу в образотворчій діяльності, інтерес до неї, зменшують емоційну напруженість, підвищують впевненість у собі;

5) завдання на спільну діяльність – можуть включати всі перераховані вище завдання, які пропонуються для колективного виконання [3].

Постановка завдань і розробка програми занять образотворчою діяльністю залежить від індивідуальних особливостей дитини. Наприклад, дітям, які не вміють сконцентрувати увагу, можна запропонувати такі завдання: продовжити малюнок, перерахувати наприкінці все намальоване, зосередитися на малюванні одноманітних об'єктів, завершити розпочате. У процесі роботи з агресивними дітьми можливе малювання пов'язаних з агресією сюжетів із поступовим переключенням на нейтральні теми.

Школяр, який швидко виснажується, не повинен малювати довго, а тому задум малюнку має відповідати можливостям такої дитини, щоб отримати задоволення від завершеної роботи. Інертним, млявим, обережним, хворобливо акуратним дітям корисні завдання на розвиток фантазії, змішування фарб, малювання на великих аркушах. Збудженим та активним дітям, навпаки, ставлять завдання, які потребують обмеження і підкорення темі та сюжету, акуратного виконання. Для здобувачів початкової освіти з порушеннями міжособистісного спілкування корисним є спільне малювання на великому аркуші. Причому тема має бути широкою, щоб кожна дитина могла зобразити щось улюблене (наприклад, «Моє місто», «Казкова країна»). У ході спільного малювання виникає загальний сюжет, розвивається взаємодія між дітьми. Якщо у школяра спостерігається млявість кистей рук і недостатній розвиток моторики, то краще малювати на невеликому аркуші тонким і м'яким пензликом, давати завдання на ретельне замальовування елементів, зображення дрібних деталей.

Дітям із вираженими моторними вадами або з порушеннями просторових уявлень легше малювати на аркуші, що знаходиться на вертикальній поверхні, або на підлозі лежачи. Їм корисно замальовувати фарбою великі аркуші (рукою чи губкою), треба прагнути до того, щоб аркуш був замальований рівномірно. Також можна малювати плями і лінії губкою або широким пензлем. Таким зображенням необхідно надавати певне змістове тлумачення («море», «трава», «дощ», «зоряне небо» тощо), педагог може домальовувати сюжетні деталі [3].

Значну роль у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами відіграють нетрадиційні техніки малювання. В образотворчому мистецтві під технікою розуміють сукупність спеціальних навичок, способів і прийомів, за допомогою яких виконується художній твір. Поняття «техніка» охоплює

також питання найбільш адекватного використання художніх можливостей, матеріалів для передачі особливостей предметів у малюнку. Існує багато технік нетрадиційного малювання (їх нестандартність полягає у швидкому досягненні бажаного результату). Кожна техніка – це своєрідна гра, що розвиває уяву, дає повну свободу для самовираження. Здобувачі початкової освіти вчать користуватися різними зображувальними техніками, зокрема такими, як: малювання з використанням різноманітних шаблонів, трафаретів, природних матеріалів; створення образів із допомогою пластиліну та додаткових матеріалів; «малювання долоньками», «пальчикове малювання»; різноманітні ігри з фарбою (кляксографія); малювання акварелями по мокрому аркуші паперу; об'ємні аплікації; колажі тощо [4].

Практика показує, що ефективною в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є техніка малювання пальчиками. Засновницею методики є американська педагогиня Рут Шоу, яка використовувала цю техніку під час групової роботи з дітьми різних національностей. Це допомагає школярам долати мовний бар'єр, спілкуватись у групі незалежно від національності. Такі заняття допомагають дітям позбавитися страхів, стати більш впевненими в собі. Саме малювання пальцями стало тим методом самовираження, який підходив усім і не залежав від вербалізації. Лікувальні властивості малювання пальцями проаналізували американські дослідники. З-поміж переваг цієї техніки вони виокремили свободу від соціального тиску, адже малювання пальцями можна прирівняти до гри з брудом, що завжди забороняється дітям. Така діяльність дає змогу вийти за рамки дозволеного, висловити власні бажання у соціально прийнятний спосіб. Техніку малювання пальчиками можна назвати ефективною в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки вона не вимагає високого розвитку дрібної моторики, є дуже простою, не має встановлених правил (рухи дитини можуть бути будь-якими – від локальних і точкових до, навпаки, широких та експресивних) [3].

Застосування ізотерапії на уроках та в позаурочний час допомагає дітям з різними нозологіями освоювати навколишню дійсність. Образотворча діяльність, формує практичні вміння в малюванні, ліпленні, декоративно-прикладній творчості, забезпечує розвиток комунікативних основ, інформаційно-пізнавальних потреб дитини, створює сприятливі умови для корекції відхилень його пізнавальної, емоційно-вольової, особистісної сферах, а також формує передумови для розвитку творчої активності та художніх здібностей.

Завданнями навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках образотворчого мистецтва варто визначити такі: розвиток у дітей дрібної моторики рук і тактильного сприйняття; розширення уявлення про розмаїття нетрадиційних технік малювання; навчити дітей прийомів

нетрадиційних технік малювання і способам зображення з використанням різних матеріалів; навчити дітей вибирати матеріал для нетрадиційного малювання та вміло його використовувати; допомогти дітям з особливими потребами оволодіти різними технічними навичками при роботі нетрадиційними техніками; розвиток творчості, фантазії; активізація дітей при виборі тематики; розвиток почуття колективізму, товарищескості, прагнення прийти на допомогу один одному; навчання співпереживати настрою, переданому в малюнку.

Способи використання образотворчого матеріалу дитина з особливими освітніми потребами опановує під керівництвом і за допомогою вчителя, асистента вчителя, асистента дитини тощо. Завдяки цьому її дії з матеріалом стають досить вільними, сміливими і впевненими. Дитина сміливо і самостійно зображує, що хоче, будучи впевненою у своїх силах. Таке відчуття школяра потрібно всіляко підтримувати, розвивати, адже це важлива умова більшої самостійності, передумова творчих проявів в образотворчій діяльності.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії можна використовувати різні методи. Зокрема:

- спостереження (проводиться з метою вивчення умінь і навичок дитини в образотворчій діяльності);
- бесіда (проводиться з метою обговорення будь-яких фактів, явищ природи, суспільного життя з опорою на досвід школяра);
- ігрові прийоми (проводяться з метою розвитку уваги, рухової активності пальців рук, підвищення інтересу до діяльності);
- показ, пояснення (проводиться з метою навчання правильним прийомом, способам дії з предметом, матеріалом);
- позитивне заохочення (формування певних творчих здібностей дитини).

Серед принципів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами домінують такі: принцип гуманізму; доступність відібраного матеріалу; принцип наочності; поступове ускладнення програмового змісту, методів і прийомів керівництва дитячою діяльністю; індивідуальний підхід до дітей.

Як показує практика, результатом ефективної навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії буде їх вміння: планувати свою роботу; домовлятися між собою під час виконання колективної роботи; аналізувати, визначати відповідність форм, розмірів, кольору, розташування частин; створювати індивідуальні роботи; використовувати різні техніки і способи створення малюнків; акуратно і економно використовувати матеріали [4].

Таким чином, питання пошуку ефективних шляхів розвитку пізнавальної активності здобувачів початкової освіти, зокрема учнів з особливими освітніми потребами, має особливе значення, оскільки прагнення до пізнання позначається на формуван-

ні всього психічного життя дитини. Використання ізотерапевтичних технік в освітньому процесі має позитивний вплив на всі сфери психічного розвитку особистості молодшого школяра. Завдяки залученню дитини до творчої діяльності відбувається розвиток наочно-образного та словесно-логічного мислення, у процесі якої активізується комунікативна діяльність дитини. Практика показує, що робота з різноманітними нетрадиційними матеріалами на уроках і в позаурочний час спонукає здобувача освіти до проявів самостійності, ініціативності, творчості, що є запорукою розвитку її пізнавальної активності. Водночас, за допомогою технік ізотерапії здійснюється позитивний вплив на психоемоційний стан дитини, що сприяє гармонійному розвитку її особистості загалом.

Використані літературні джерела

1. Ізотерапевтичні техніки у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. – URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2839-izoterapevtichn-tehnki-u-robot-z-dtmi-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami>.
2. Олійник Г. М. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві / Г. М. Олійник // *Social Work and Education*. – 2020. – Vol. 7 (2). – P. 178–185.
3. Плескач М. М. Використання методів арт-терапії та арт-педагогіки в рамках психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання / М. М. Плескач. – URL: <https://roippo.org.ua/upload/iblock/pleskach>.
4. Холодїй О. М. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навч.-метод. посіб. / О. М. Холодїй. – Черкаси, 2014. – 125 с.
5. Федїй О. А. Естетотерапія: навч. посіб. / О. А. Федїй. – Київ : Центр учб. літ-ри, 2007. – 256 с.

References

1. *Izoterapevtychni tekhniky u roboti z ditmy z osoblyvymy osvtnimy potrebamy [Isotherapeutic techniques in working with children with special educational needs]*. Retrieved from: <https://www.pedrada.com.ua/article/2839-izoterapevtichn-tehnki-u-robot-z-dtmi-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami>. [in Ukrainian].
2. Oliinyk, H. M. (2020). Osoblyvosti sotsializatsii ditei z osoblyvymy potrebamy u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Features of socialization of children with special needs in modern Ukrainian society]. *Social Work and Education*. Vol. 7 (2). P. 178–185. [in Ukrainian].
3. Pleskach, M. M. *Vkorystannia metodiv art-terapii ta art-pedahohiky ramkakh psykholoho-pedahohichnoho suprovodu inkliuzyvnoho navchannia [The use of methods of art therapy and art pedagogy in the framework of psychological and pedagogical support of inclusive education]*. Retrieved from: <https://roippo.org.ua/upload/iblock/pleskach>. [in Ukrainian].
4. Kholodii, O. M. (2014). *Sotsialna adaptatsiia ditei z osoblyvymy osvtnimy potrebamy do navchannia v shkoli [Social adaptation of children with special educational needs to school]*. Cherkasy, 125 p. [in Ukrainian].

5. Fedii, O. A. (2007). *Estetoterapiia [Aesthetic therapy]*. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].

Lavrenova Maria, Candidate in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Methodology of Primary Education, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Lalak Nataliia, Candidate in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Methodology of Primary Education, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Maiboroda Iryna, Senior Teacher, Department of Theory and Methodology of Primary Education, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Fenchak Lyubov, Candidate in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Methodology of Primary Education, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

ISOTHERAPY AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Summary.

The article raises the issue of using isotherapy as an effective method of developing cognitive activity of

primary school children in an inclusive educational environment. The authors note that the use of isotherapy helps children with different nosologies to master the world, forms their practical skills in drawing, modeling, decorative and applied arts, provides development of communicative bases, information and cognitive needs, creates favorable conditions for correction of cognitive, emotional and emotional disorders and in addition forms preconditions for development of creative activity of applicants of primary education. This is one of the most common types of art therapy. Teachers use isotherapy not only in art lessons. It is also effective in lessons of language and literature education, integrated course "I explore the world", in extracurricular activities. In the work with children in the conditions of inclusion, both individual lessons and group work are conducted. Individual classes help to relieve emotional stress, overcome fear or negative emotions, and group work allows you to meet the child's need to communicate with peers, learn to express and defend their own position, respect the views of others. The article focuses on the dominant principles, methods of working with children with SEN and finger painting techniques.

Keywords: *cognitive activity; junior schoolchildren; educational process; isotherapy; art therapy; non-traditional drawing techniques; children with special needs.*

Стаття надійшла до редколегії 28 червня 2022 року